

IRODALMI SZÖVEGOLVASATOK: NÉMET HÁTTERŰ IDEGENSZERŰSÉGEK MAGYAR REGÉNYEKBEN

Géczi János/Makai Péter (szerk.): Utánad, Olvasó! A 70 éves Kamarás István tiszteletére. Veszprém: Pannon Egyetem 2011, p. 181-190.

Témakijelölés, célkitűzés

Mint ahogy az Kamarás István, a kötet ünnepeltje munkáiból is kiviláglik: minden irodalmi műnek számos „olvasata” van.¹ Jelen írásom két kortárs magyar regény sajátos (szubjektív vonásoktól sem mentes) olvasatával foglalkozik; arra vállalkozik, hogy felvillantsa egy germanista olvasó – nyelvészeti ihletésű – recepciójának egyes momentumait. A dolgozat tárgya két olyan magyar regény, amelyek cselekménye részben Németországban játszódik és amelyek ezáltal nem szűkölködnek német vonatkozásokban. A dolgozat célja, hogy feltérképezze a vizsgált fikcionális szövegekben a német nyelv és a német nyelvű kommunikáció mind közvetlen, mind közvetett megnyilvánulásait.

Írásom így a kiválasztott művek nem irodalmi (esztétikai, hermeneutikai, motívumtörténeti, narratológiai, irodalomszociológiai stb.) elemzését nyújtja, hanem olyan kifejezetten nyelvészeti szempontú megközelítést, amely bizonyos kontaktus-, valamint szövegnyelvészeti, egybevető nyelvészeti és mindenekelőtt interkulturális nyelvészeti² adalékok kimunkálását, konzekvenciák levonását szolgálja.

A vizsgált szövegek

A választott kötetek – Turbuly Lilla: *Eltévedt hold* (2006) és Vámos Miklós: *Utazások Erotikában: ki a franc az a Goethe?* (2007) – különbözőségeik ellenére számos hasonlóságot mutatnak. Lényegében egyidőben születtek, jellegüket tekintve sikeres bestsellerek, cselekményük jelentős részben Németországhoz kapcsolódik, közös témájuk a szerelem, sőt erotikus részletek is bőven akadnak bennük, továbbá nyelviségükben sok német háttérű elem és/vagy kommunikációs struktúra található. Érdekes apróság, hogy mindkét kötet szerzője eredetileg jogász végzettségű, sőt az is párhuzam, hogy mindketten bölcsészettudományi karra is fevélteltek (egyikük sikeresen). Mindazon-

1 Vö. Kamarás kötetét (1996), amely alapján elnyerte a PhD-fokozatot.

2 Az interkulturális nyelvészet mint kutatási irányultság és tudáskultúra diszciplináris megalapozásáról, tartalmi struktúrájáról és innovatív lehetőségeiről lásd Földes (2007).

által Turbuly Lilla gyakorló bíró Sopronban, szóban forgó művét a Nők Lapja Café és a Révay Digitális Kiadó 2006 augusztusában meghirdetett „Az év könyve” című irodalmi tehetségkutató pályázatára nyújtotta be, ahol átütő sikert ért el, míg Vámos Miklós az egyik legismertebb és legolvasottabb magyar író.

Turbuly Lilla művének főhőse egy a huszas éveinek végén járó, frissen kinevezett bírónő, aki háromhónapos szakmai ösztöndíjat nyer Stuttgartba. Lívia, így hívják, jobbára regenerálódni, megnyugodni megy a távolba, nemrég vált el, költözések kellemetlenségei nyomasztják. A kastélyparkba jár futni, ahol érdeklődéssel fedezi fel az ott gyakorló zsonglőrt. Összeismerkednek: az egyetemista Michael produkciójával esténként egy bárban lép fel, minden nap a parkban gyakorol, miközben kutyája, Manfred, figyeli. A két fiatal románca csak igen lassan bontakozik ki, a lány a válása óta bizalmatlan, másrészt talán kicsit élvezi is, hogy bolondítja Michaelt. Egyszer elmegy a fiú előadására, mire az a lámpaláztól elvétí a dobást és a fáklyával megégeti magát. Lívia ápolja: de eddigre már csak rövidke idő adatik meg szerelmük beteljesülésére. A lány egyre jobban integrálódik a németországi környezetbe, összebarátkozik egy-két kollégával, nagyokat beszélget szomszédjával. Nyár végén valójában búcsú nélkül tér haza, még nem ismeri fel, hogy Michaelben igazi társra lelt.

Magyarországon egy vidéki bíróságra kerül, lakást vesz, építgeti az életét. Összemelegszik két kolléganőjével; Évával, a mozgássérült festővel, aki betegsége miatt adta fel művészi ambícióit, és Zsuzsával, aki bár folytonosan fogyókúrázik, cukrászdázásokhoz remek partnernek bizonyul. Éva kirángatja Líviát a kezdődő begubózásból, s beavatja a munkahelyi viszonyokba. Közben flört alakul ki Lívia és egy nő ügyvéd között. A bíróságon megbetegszik a főnök, az új jelöltet mindenki joggal utálja, de Éva biztos benne, hogy mindig az lesz a főnök, aki jóban van a megyei elnökkel. Igaza lesz. Lívia rengeteget dolgozik, legalábbis a felszínen igyekszik hártani az ügyvéd közeledését, bár egyre kisebb sikerrel. Karácsonykor meglátogatja Kanadában élő édesanyja és mostohaapja, akik két éve nem jártak itthon. A lány odaadón készül az ünnepre, és igyekszik nem bosszankodni anyja apró szurkálódásain. Az új elnök kinevezésének napján Éva meghal. Lívia öröklí a félig roncs autóját, könyveit, néhány festményét és a kutyáját. Majd Lívia megbetegszik, hetekig ágyhoz kötött, otthon a gyakorlatilag levakarhatatlan ügyvéd látja el, de nem is biztos, hogy a lány igazán meg akar szabadulni tőle. Kísértetiesen lefogy, de végül meggyógyul; sohasem derül ki, mi volt a baja.

Komoly előzmény nélkül, hirtelen érkezik el az igazság pillanata: egy vasárnap reggel Lívia azon kapja magát, hogy Michael nélkül üres, céltalan az élete. Bevágja Évától örökölt kutyáját autójába, és meg sem áll Stuttgartig. Este máris felkeresi a kastélyparkot: Michael megint ott gyakorol. A folytatás innentől már az olvasó képzeletére van bízva.

Vámos Miklós könyve, az Utazások Erotikában, a germanista dr Mester János történetét meséli el („a dr mögé sosem tett pontot”). A kötet alcíme intertextualitásként a weimari költőfejedelem „Utazás Itáliában” című művére utal. Vámos kötetében a mondat eredetileg – vulgárisabb szinonimával és helyesírással – a tizenéves Jánoskától származik, amikor unja a kultúrprogramot: „Ki a fasz az a Góte?” (103. old.).

A szerző a regény huszonegy fejezete közül tízet arab szám jelöl, ezekben egyes szám harmadik személyben olvashatunk a főszereplő jelenéről; tízet római számmal, ezekből kronológiai rendben a főhős életének egyes, általában egy-egy szerelmi (nem kis részben szexuális) viszony leírása köré szerveződő epizódjait ismerhetjük meg, kisfiú korától mostanáig. A kétféle fejezettípus váltakozik. Az egyes szám második személyben íródott utolsó rész címe Huszonegy, amely zárásul egy háromoldalas prózavérsszerűséget is magában foglal.

Mester János 1950-es születési évjáratú filosz, „Götista”, azaz Goethe-kutató, akit a költőóriás nőügyeit feldogozó korszakos monográfia megírásának szándéka vezérel. Személyében közepesen esetlen és deformált magyar értelmiségi, harmadik feleségével és két kis gyerekével él egy békásmegyeri panelban. Életének fontos orientációs pontja a szex. Olykor így nyilatkozik meg ezzel kapcsolatban (és ez még egyértelműen a szelídebb megfogalmazásokhoz tartozik): „Rögtön kómerev a farkam, amikor megérti, hogy bejuthat egy lyukba, ahol még sosem járt. Miért olyan rendkívüli hajtóerő ez? A lyuk maga nem is úgy néz ki, mint a kék hona, inkább, mint egy nedvedző sebesülés. A szaga sem mindig izgató – noha a szakkönyvek szerint azért illatozik, hogy a kanok gerjedjenek” (233–234. old.). Mester János ösztöndíjjal Berlinbe utazik egy hónapra kutatni. Neje éppen az elutazása előtt tudatja vele, hogy nyitott házasságban kíván élni. Mester dr. irtózik ettől, ám ez nem gátolja meg abban, hogy felmelegítse kapcsolatát Jolandával, azzal az immár középkorú, szintén nyitott házasságban élő német nővel, akit még kisfiú korában ismert meg egy NDK-s iskolai üdülésen. Akkor megmutatták egymásnak, amit abban az életkorban meg kell/lehet. A lány Goethe-verset ajándékozott Jánoskának – ezért válik belőle Goethe-kutató. Néhány fejezettel később, amikor Mester János tolmácsként egy zenekarral eljut egy kelet-berlini fesztiválra, újfent összejönnek: akkor a szüzességüket veszítik el. E mederben halad az élet tovább: „alabályázás” (önkielégítés), néha impotencia (a magas vérnyomásra szedett gyógyszer miatt), erőtlén házasság, no meg az azon kívüli kapcsolatok. A korosodó hős felpanaszolja, bezzeg Goethe: „száz nő jutott neki. [...] A kurva annyát! [sic] – Jánoska fölajdult, neki mindössze 10 nő jutott, tíz, azaz TÍZ” (126. old.). Jellemző, hogy mind a tíz hölgynek van valami német vonatkozása. Mester János Berlinben agyarázkódással járó kerékpáros balesetet szenved, majd hazatérően házasságának egyre tovább mélyülő válsága miatt otthonról is kénytelen elköltözni.

Idegenszerűség mint xenizmus: terminológiai-fogalmi keret

A német nyelvi háttér, a német kultúra és a németországi valóságsegmensek mint idegenszerűségek érzékeltetésére mindkét mű gazdag eszköztárral él: ezen nyelvi formációkat xenizmusnak nevezem. Az idegenszerűség megragadására szolgáló analitikus eszköz maga is „idegenszerűség”, azaz már maga a xenizmus terminus technicus is alapvetően német indíttatású.

A magyar szakirodalomban a xenizmusok fogalmát Bakos (1991) vezette be az olyan lexémák jelölésére, amelyek „sajátos, az idegen szó és a jövevényszó közötti kategóriát” képeznek (Bakos 1991. 307), denotátumuk valamely idegen kultúrára, országra jellemző valóságalem, pl. angol lord, arab burnusz, román cujka, orosz trojka, indián pampa, mongol jurta stb.³ A szerző ide sorolja többek között az olyan intézményneveket is, mint pl. a német Bundestag vagy a lengyel szejm, továbbá az idegen pénzneveket, pl. angol font, japán jen. Dolgozata óta pontosan két évtized telt el, a xenizmus fogalma azonban azóta sem igazán vert gyökeret a hazai nyelvészeti diskurzusban.

A xenizmus egyike azon kevés nyelvészeti koncepciónak, amelyek nem az angolszász tudománykultúrában gyökereznek, sőt ott lényegében nem is használatosak. A germanisztikában a xenizmus Glück (2010. 778) szerint egy nyelv azon kifejezéseinek „nem szigorúan terminologizálódott elnevezése”, amelyeket más nyelvből kölcsönöztek és amelyek kevésbé integrálódtak. És valóban: a szakirodalomban a fogalom számos értelmezésével találkozunk. Gossen (1957. 35) xenizmuson egyszerűen idegen- és jövevényszavakat ért – tulajdonképpen a xenonimákat.

Ehlich (1986. 50) szerint a xenizmusok olyan feltűnő nyelvi produkciók, amelyek az adott nyelv rendszerén kívül keletkeznek, de megvalósulásukban e rendszerbe ágyazódnak be, pl. amikor másnyelvűek beszélnek egy adott idegen nyelven. Lehetnek fonológiai, morfológiai, lexikai, frazeológiai, szintaktikai vagy pragmatikai természetűek. Hess-Lüttich (2006. 362 f.) is explicite Ehlichre épít, amikor azt mondja: a xenizmus azoknak a mindannyiunk által ismert nyelvi jelenségeknek az elnevezése, amelyek kapcsán a másik beszélőt idegenként azonosítjuk vagy amelyeknél mi magunk áruljuk el – akarva-akaratlanul – idegen mivoltunkat. Ezt a koncepciót gondolja tovább Müller-Jacquier (2007. 586) és azt hangsúlyozza, hogy a xenizmus fogalma az interkulturális kommunikáció sajátja, és a beszélő által nem szándékolt produktum.

Más a kiindulópontja Jungnak (1993. 213), aki elkülöníti a xenizmusokat az idegen- és a jövevényszavaktól és alapvető funkciójukat a másság nyelvileg megtervezett, insztrumentalizált, majdhogyan provokált előidőzésében határozza meg. Olyan

3 Korábban Országh (1977. 16–17.) már értekezett ún. lokalizmusokról, amelyek – koncepciója szerint – más „nyelvtérre jellemző, de nálunk nem létező vagy nem létezett fogalmakat jelölnek”.

hely- és személyneveket, könyv- vagy filmcímekeket, idézeteket, hosszabb betoldásokat, valamint hangtani, helyesírási vagy tipográfiai jegyeket említ, amelyeket más nyelvről (nyelvváltozattól) csak alkalmilag kölcsönöztek. A döntő ismérv számára az, hogy nem konceptuális tartalom átvételéről, hanem az idegenszerűség evokálásáról van szó. Közel esik ehhez Moser (1996. 13) nézőpontja, aki monográfiájában a xenizmusokat olyan jelenségekként definiálja, amelyek az idegen imitációja által (ál-)idegenszerűséget fejeznek ki vagy ilyenre utalnak. Hasonló keretben gondolkodik Bratschi (2005) is.

Jelen írásomban – bizonyos terminológiai kiforratlanságok ellenére – ezen gondolatirányhoz csatlakozva a xenizmus műszóval verbális, vizuális vagy akusztikus nyelvi és/vagy kulturális 'idegen(szerűsége)t' jelölök, illetve ilyen 'idegen(szerűség)re' utalok. Mivel nem autentikus beszédproduktumokról van szó, így lényegében másodlagos vagy ál-idegenszerűségek képezik vizsgálatom tárgyát.

Xenizmusok: típusok és manifesztációk

A vizsgált művekben az 'idegen(szerűség)' insztrumentalizálására a szerzők az ún. xenizmusok számos formájával élnek, amelyek egyfajta szövegszervező erővel bírnak.

Az egyik nagy csoportot a kulturális természetű xenizmusok alkotják. Ide sorolhatók a németek életmódjával, kommunikációjával, nyelvi viselkedésével kapcsolatos reflexiók. Turbuly (a továbbiakban: T, majd utána a lapszám) például magyar hősnőjének németországi főnökét így jellemzi: „most egészen másképp beszél, mint az előbb vele, gyorsabban és erős akcentussal, Lívia csak néha tud elkapni egy-egy mondatfoszlányt. Megvan hát a válasza a korábbi kérdésére – a Hochdeutsch neki szólt, és igencsak távol áll Herr Werfel mindennapi beszédmodorától”⁴ (T 16). A nyelvjárásiasság többször is felbukkan: „legalább nyolcvan százalékban követni tudja az asszonyt, pedig mennyit ijesztgették arral, hogy semmit sem fog érteni az itteni tájszólásból”⁵ (T 7). Vámos (a továbbiakban: V, majd utána a lapszám) hőse Weimarban azt érzékeli, hogy mellette (a WC-ben) „alsó-szászországi kiejtéssel” (V 285) beszélnek. Ez alighanem tévedés, hiszen alsó-szászországi nyelvjárási jegyek nemigen regisztrálhatók, valószínűleg felső-szászországi ejtés lenne az adekvát.

Említés történik mindkét szövegben a szótárról is. Turbuly itt sajnos téved, amikor hősnője a német *Fön* (= hajszáritó) szó kikereséséhez a „bőrönd aljából az Ország-héle szótárat” (12. old). halássza elő. Mivel Ország László angol-magyar és magyar-angol szótárt írt, inkább a régi Halászt vagy különösen az új Halász–Földes–Uzonyi-szótárakat ajánlanám... Vámosnál Jánoska úgy morfondírozik: „Halász Előd, akinek

4 Az más lapra tartozik, hogy ezt egy nyelvész nem „beszédmodornak” nevezné.

5 Én inkább *nyelvjárást*-t mondanék.

a nevét a német szótárról ismertem, [...] örültem, hogy olyasmit gondoltam, mint a nagy Germanista [sic!] és szótárkészítő” (142. old.).

Akad példa a nyelvészek által interkulturális kommunikációnak nevezett interakció-típusra is, amikor Turbuly egy németországi bírót így beszéltet: „elutazhat Kazahsztánba... vagy Magyarországra? – néz most tűnődve Líviára, és látszik rajta, hogy neki ez ganz egal” (27. old.). A főhős azon elmélkedik, még ha nem is volnának nyelvtudásbeli korlátai, akkor is szinte reménytelen lenne valamit úgy elmagyarázni németországi vendéglátóinak, hogy azt ugyanúgy értsék, mint ő (T 27–28).

A nyelvi természetű xenizmusok számos típussal képviseltetik magukat mindkét műben.

Az idegenszerűséget kézenfekvő módon szemléltetik a fonetikai természetű utánzások, amelyek az írott nyelvben nyilván grafematikai úton manifesztálódnak, pl. amikor Turbulynál a Marosi családnevű szereplő panaszoja, hogy őt a németek folytonosan „Frau Maroszinak” titulálják (T 7, 12 stb.). Vámosnál a főhöst egyik német barátója „Janoschkámnak” szólítja (V 205).

Számárányukat tekintve leginkább német lexémák hivatottak az autentikus környezet szemléltetésére. Ezek egy része az irodalmi szövegekben változatlan (korrekt) német alakban szerepel, pl. *Hochdeutsch* (T 16) vagy *Bedienungsanleitung* (V 78). De fordulnak elő teljes német szintagmák, szókapcsolatok is, pl. *ohne Bad* (T 27), *super süß* (V 198) vagy mindkét kötetben *ganz egal* (T 27 és V 77, 93). Még feltűnőbbek a bilingvis-hibrid szókapcsolatok, pl. *szőke Ritter* (T 38), *Most is az, oder?* (T 43) vagy hibrid szóösszetételek, pl. *keletdajcs* (V 8, V 71), ill. *nyugatdajcs* (V 71). A szerzők itt-ott egész német mondatokat, versidézeteket, közmondásokat, lözungokat is hoznak, pl. „Warte nur, balde / ruhest du auch!” (V 49), bár sajnos nem mindig helyesen, pl. *Sozialismus siegt* (V 71) – hiányzik a határozott névelő: *Der Sozialismus siegt*. De említhető az *Ohne Risiko ist kein Geschäft* (V 115), ami vagy úgy lenne szerencsésebb, hogy *Ohne Risiko gibt es kein Geschäft*, vagy *Ohne Risiko läuft kein Geschäft*, esetleg *Kein Geschäft ohne Risiko*. Vámosnál a nyelvi játékosság olyan széles tárházával találkozunk, amely a német és a magyar nyelv szimbiózisára épít, ilyen többek között a német alapszavak magyar toldalékolása, pl. a *DDR-ben* (V 106), a *BRD-ből* (V 89), *entschuldigunoztam* (V 111). Magyar szótó néha német képzőt is kap: *Nur nicht beszarren* (V 21). Még gyakoribb a német elemek magyaros helyesírása, pl. *Ajró* (V 79), *auf Dajcs* (V 120), *bürgermejszter elvtárs* (V 106), kétszer is előfordul az *égtem, mint a rejsztág* (V 54, 61), még többször a *hót ziher* (V 172, 175, 178 és 179). Akad példa a két fenti jelenség kombinációjára is: *bürgermejszterség* (V 106) vagy *dánkesönözött* (V 207). A fenti példákból látható, hogy egyes xenizmusok elidegenített formában történő használata szándékos, az írói kreativitás eszköze, míg számos esetben minden bizonnyal tévesztésről, hibáról van szó.

A németességre való törekvés tehát nem mindig sikeres, hiszen akadnak egyértelmű grammatikai hibák is, pl. *roter Schwein* (T 5) – helyesen *rotes Schwein* lett volna, vagy Berlinben a *Haus der Lehrer* (V 125) helyesen: *Haus des Lehrers*. Ortográfiai pontatlanságokra is bukkantam, pl. *Waiblinger strasse* (T 62) helyesen *Waiblinger Straße*, a *Hünchen* korrekten *Hühnchen* (V 106). Vannak következtlenlégek is, amikor pl. a *süß* (V 198) németesen *ß*-el íródott (ahogy a magyarok szokták nevezni: *scharfes szszel*),⁶ a következő lapon viszont már *Scheisse* (V 199) áll – helyesen: *Scheiße*. Bizonyos xenizmusokat úgy is felfoghatunk, hogy már az aktuális német helyesírási reform előírásainak is eleget tesznek, pl. a *muss sein* (V 86) – a közelmúltban még *muß sein* volt.

Alighanem az is xenizmusnak tudható be, hogy Vámos – minden bizonnyal a németes léghő megteremtése, illetve megtámogatása céljából – az elektronikus eszközök billentyűzetét (klaviatúra helyett) rendszeresen tasztatúrának (V 119, 176) nevezi, hasonlóan, mint a németek: *Tastatur*.

Főként Vámosnál konstitutív elem a játékoság, szinte minden lapra jut egy változó színvonalú, bár általában szórakoztató szóvicc vagy egy szaftos anekdota, vicc, humoros(nak szánt) intertextuális utalás, néhol pedig a regényhez történő metanarratív viszonyulás jegyeire figyelhatunk fel. Mint a fenti példák egy része mutatja, ez is gyakran válik xenizmusok forrásává. Nem kifejezett xenizmus, bár német hátterű a (németországból származó) pápa nevének többnyelvű variálása, csavarása: „XVI. Benedictus. Benedikt. Benedek. Kinedek [...] Kinedictus” (V 287).

Figyelemreméltó, hogy mindkét szerzőt foglalkoztatják egyrészt a német nyelvi és beszédkultúra kérdései, másrészt a magyar anyanyelvűek német kommunikációs viselkedése; több ilyen – tartalmas – reflexiót is olvashatunk.

Az idegen nyelvi kompetencia magas fokáról tanúskodik Turbuly azon szójátéka, hogy főhőse a német jogrendszerben a váláshoz előírt egyéves különélésrel kapcsolatban így szellemeskedik: „a Trennungsjahr (amit magában csak tréningévnek nevez)” (T 84). A *Tschüss* elköszönés kapcsán pedig „Liviának úgy rémlik, a tankönyv szerint így csak barátoknak köszön az ember, meg valahogy nem fér össze a fejében a sok Frau Maroszival” (T 7). Ez a vélekedés tényleg megfelel a magyarországi tévhitnek és helyesen észrevételezi Turbuly, hogy a *Tschüss*t Németországban ma már szinte bárhol hallhatjuk. Szintén reálisnak tűnő nyelvtanulási-nyelvhelyességi dilemmára utal a főhős azon bizonytalansága: „eine frischgebackene Richterin, vagy ezt csak friss házásokra lehet mondani?” (T 12). Megnyugtathatjuk a szereplőt (Turbuly nem szorul rá ugyanerre, hiszen ő bizonyára tudja vagy már utánanézett): nem kell aggódnia, az *újdonsült* jelző a németben is használható bírónőre. Ellenben kevésbé professzionális

6 Vámos is így nevezi a 83. oldalon.

az a passzus, hogy „Nekem mondd, pestinek, hogy csíp a poloska? – és ezen majdnem elneveti magát [...]. Lefordítani meg úgysem tudja, mert hogy mondják azt, hogy poloska?” (T 19–20). A szóban forgó kifejezés a magyarban a szleng rétegéhez tartozó frazeologizmus; ilyeneket pedig nem komponensenként fordítunk más nyelvre, hiszen attól frazeologizmus, hogy olyan integrált jelentéssel rendelkezik, amely nem (közvetlenül) adódik az egyes alkotóelemek jelentéséből. Vagyis itt nyilván nem a *poloska* komponens mint lexéma jelentéséből kell kiindulni, hanem a szóolás komplex összjelentéséből. Egyébként a *poloska* németül *Wanze*, de ennek semmi köze a szóban forgó magyar frazeologizmus német ekvivalenséhez.

Vámosnál hasonlókkal találkozunk. Ő is hoz példát a köszönések interkulturális különbözőségére, amikor a kis Jánoska állítólag Thüringiában szembesül a *grüszgott* (= *Grüß Gott*) formulával (V 101). Űgyszintén nyelvtanulási dilemma: „Ich liebe wenn es regnet. Nem pont így mondta, de sehogy se jut eszembe. Als-zal mondta? Ich liebe Karin als es regnet” (V 68). Megerősíthetem az akkor még igen ifjú Jánoskát, az első tipp volt a jobb, csak egy vessző hiányzik. Viszont a harmadik mondatban az *als* kötőszó utolsó mássalhangzója (a német szóvégi zöngétlenedési hangtörvénynek megfelelően) zöngétlen, vagyis a magyarral történő toldalékolás helyes alakja: als-szal. Előjön Vámosnál továbbá a németek csekély nyelvi lojalitása (megítélésem szerint nem alap nélkül): kipellengérezzi a németek jelentős részének azon hajlamát, hogy minden lehetséges és lehetetlen helyzetben az angolt favorizálják; annak kapcsán, hogy Berlinben angol névvel illetnek német intézményeket, hőse úgy füstölög: „tombol az angломánia” (V 126). Kétnyelvűségi, nyelvhasználati megjegyzésekkel is találkozunk, pl. hogy „a 'dugni' németül nem hangzott olyan erotikusan, mint magyarul” (V 209).⁷ Ehhez azt fűzném hozzá: itt nyilván nem a két nyelv közötti objektíven létező különbségről van szó, hanem arról a pszicholingvisztikailag leírható jelenségről, hogy a beszélőknek más a kognitív-mentális viszonyuk anyanyelvükhöz, mint bármelyik idegen nyelvhez. Az viszont tartalmilag helytálló megfigyelés, hogy „ezek a derék virslizabálók és sörisszák nem bővelkednek káromkodásokban, bezzeg a vérmes borívó magyarok” (V 104).

Vámos a magyar germanisztika vezéralakját így jellemzi: „Ez aztán tényleg grossartig!⁸ – összegezte Strényi professzor, tökéletes bécsi kiejtéssel raccsolva. Imádott német szavakat keverni a beszédébe, a katedrán épp úgy, mint baráti körben. Fiatalabb korában azt terjesztették róla, hogy a szeretőjének az ágyban német instrukciókat súg a fülébe” (V 119).

7 Vámos kötetében jóformán lapról lapra, noha elokvens formában, olyan durva, sőt brutális szexuális szókinccsel, szitokszókkal és káromkodásokkal konfrontálódik az olvasó, hogy ezekből még láb-jegyzetben sem mernék ízelítőt adni.

8 Helyesen: *großartig*.

Bár aligha xenizmus, mégis lehet német vonatkozása annak a helyesírási hibának, hogy Mester János „Stillnox” nevű altatót vesz be (V 298). Ez helyesen *Stilnox*; a két l esetleg a *Stille Nacht*-ra történő valamiféle áthallás miatt csúszhatott be. Hasonló lapszus, hogy Jánoskának a német főváros felé vezető kerülőutat egy fekete Audi mutatja meg (V 49, 50), míg pár sorral lejjebb a szerző hirtelen BMW-t említ (V 52) ...

Zárszó

Alapvetően úgy vélem: a xenizmusok használatának tényéből, jellegéből és mennyiségéből következtetni lehet arra, hogyan vélekedik egy társadalom az 'idegenről' általában és egy adott nyelv vagy kultúra vonatkozásában specifikusan. Az is tanulságos, hogy a másik nyelvről milyen tudást használnak fel annak utánzására. Ebben jelentőséggel bírnak mind az imitált, mind az imitáló nyelv topológiai tulajdonságai.

Összefoglalva megállapítható, hogy a németországi kulturális valóságot mindkét regény igen pontosan mutatja be, a helyszínek, a szereplők, az események beágyazottsága autentikus ismertetekre alapul. Különösen Vámos könyvéről állapítható meg – lévén, hogy a másiknál jóval terjedelmesebb és teljes egészében Németországról, illetve germanista szereplőkről szól, hogy részletgazdagságával szinte zavarbaejtően hitelesen mutatja be az NDK miliójét, a német egységet követő eseményeket, élethelyzeteket éppúgy, mint a hazai germanisták világát. Teljes mértékben szakszerű és naprakész pl. az ún. bolognai szisztémán bosszankodó oktatók bemutatása (V 120), a „hivatkozási lista” mint tudománymetriai tényező ironikus említése (V 123). Talán csak az tűnik kevésbé autentikusnak, hogy Strényi professzor, aki ugyan viszonylag idős, de túl öreg mégsem lehet, hiszen még nem nyugdíjas, az általa jól ismert Mester Jánossal mint 56 éves, doktorált férfi pályatársával nem tegeződik, hanem „kollega úrnak” szólítja (V 119).

Bölcsész egyetemi tanárként megkülönböztetett figyelemmel olvassa az ember a magyarországi felsőoktatással kapcsolatos fejtegetéseket. Ezzel minden bizonnyal jubilánsunk, Kamarás István is így volt, amennyiben olvasta a könyvet. Ha csak ezután fogja, akkor bizonyára számos más mozzanatra is felfigyel majd. Végezetül korképként – értékelő kommentár nélkül – Vámos Miklós ironizáló megállapítását idézem: „A magyar egyetemista annál is linkebb mint a ... professzorai.” (V 189).

Primer irodalom

TURBULY Lilla (2006): *Eltévedt hold*. Révay Digitális Kiadó, Budapest.

VÁMOS Miklós (2007): *Utazások Erotikában: ki a franc az a Goethe?* Ab ovo, Budapest.

Idézett szakirodalom

- BAKOS Ferenc (1991): *Az idegen szavak egy sajátos csoportja: a xenizmus*. Magyar Nyelv 85. 3. 306–312.
- BRATSCHI, Rebekka (2005): *Xenismen in der Werbung*. Die Instrumentalisierung des Fremden. Peter Lang. (Reihe FTSK; 44), Frankfurt am Main. [etc.]
- EHLICH, Konrad (1986): *Xenismen und die bleibende Fremdheit des Fremdsprachensprechers*. In: HESS-LÜTTICH, Ernest W.B. (Hrsg.): *Integration und Identität*. Soziokulturelle und psychopädagogische Probleme im Sprachunterricht mit Ausländern. Narr. (Forum Angewandte Linguistik; 8), Tübingen. 43–54.
- FÖLDES Csaba (2007): *Interkulturális nyelvészet: problémavázlat*. Magyar Nyelv 103. 1. 16–38.
- GLÜCK, Helmut (2010): *Xenismus*. In: GLÜCK, Helmut (Hrsg.): *Metzler-Lexikon Sprache*. 4. akt. u. überarb. Aufl. Metzler, Stuttgart/Weimar. 778.
- GOSSEN, Carl Theodor (1957): *Tendenzen der Wortschöpfung im heutigen Französisch*. In: Pulgram, Ernst (Ed.): *Studies presented to Joshua Whatmough on his sixtieth birthday*. Mouton, s-Gravenhage. 29–41.
- HESS-LÜTTICH, Ernest W.B. (2006): *Xenismen im deutsch-chinesischen Gespräch*. In: ZHU, Jianhua–FLUCK, Hans-R.–HOBERG, Rudolf (Hrsg.): *Interkulturelle Kommunikation Deutsch-Chinesisch*. Kolloquium zu Ehren von Siegfried Grosse, 25.11.–27.11.2004. Shanghai. Peter Lang. (Angewandte Sprachwissenschaft; 19), Frankfurt am Main.. [etc.]. 357–374.
- JUNG, Matthias (1993): *Sprachgrenzen und die Umriss einer xenologischen Linguistik*. Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache 19. 203–230.
- KAMARÁS István (1996): *Olvasatok*. AKG, Budapest.
- MOSER, Wolfgang (1996): *Xenismen*. Die Nachahmung fremder Sprachen. Peter Lang. (Europäische Hochschulschriften; Reihe 21, Linguistik; 159), Frankfurt am Main. [etc.]
- MÜLLER-JACQUIER, Bernd (2007): *Xenismen als Verfremdungen*. In: REDDER, Angelika (Hrsg.): *Diskurse und Texte*. Festschrift für Konrad Ehlich zum 65. Geburtstag. Stauffenburg-Verl. (Stauffenburg Festschriften), Tübingen. 585–597.
- ORSZÁGH László (1977): *Angol eredetű elemek a magyar szókészletben*. Akadémiai. (Nyelvtudományi értekezések; 93), Budapest.